

RAZVOJ TURIZMA U OPŠTINI SURDULICA KROZ MERE ZA UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM CELINAMA

Andrijana Stanković¹, Nemanja Josifov¹

Apstrakt: Održivo upravljanje zaštićenim područjima od fundamentalnog je značaja za razvoj turizma. Zaštita prirodnih celina ima presudnu ulogu u očuvanju biodiverziteta, prirodnih pejzaža i u održivom korišćenju prirodnih resursa. U radu je izvršena procena turističke ponude, razvijenosti infrastrukturnih sistema, kao i uticaja postojećih i potencijalnih turističkih aktivnosti na očuvanje prirode na teritoriji opštine Surdulica, gde se atraktivnošću ističu dva zaštićena područja: PIO „Vlasina“ i PIO „Vardenik -Strešer“. Kako regulisanje turističkih aktivnosti u zaštićenim prirodnim celinama ima zadatak da svede na minimum negativne uticaje pomenute privredne delatnosti na prirodu, cilj ovog rada jeste analiza planskih mera, kroz obradu donetih planskih dokumenata koji tretiraju pomenute teritorije, a koje se odnose na zaštićene prirodne celine i razvoj turizma, kao i predlaganje daljih mera koje će podsticati ekonomski napredak proučavane teritorije uz uvažavanje prirodnih vrednosti. U fokusu rada su, pored ostalog, mere koje uključuju edukaciju stanovništva o zaštićenim područjima, unapređenje infrastrukture, saradnju lokalnih zajednica i promociju ekoturizma.

Ključne reči: održivo upravljanje, zaštita prirode, planske mere, turizam

TOURISM DEVELOPMENT IN THE MUNICIPALITY OF SURDULICA THROUGH MEASURES FOR MANAGING PROTECTED NATURAL AREAS

Abstract: Sustainable management of protected areas is of fundamental importance for tourism development. The preservation of natural landscapes plays a crucial role in conserving biodiversity, natural scenery, and in the sustainable use of natural resources. This study assesses the tourism offerings, development of infrastructure systems, and the impact of existing and potential tourist activities on nature conservation in the municipality of Surdulica, where two protected areas, namely the Vlasina Protected Landscape and the Vardenik - Streser Protected Landscape, stand out in terms of attractiveness. As the regulation of tourist activities in protected natural areas aims to minimize the negative impacts of this economic sector on nature, the objective of this research is to analyze strategic measures by examining relevant planning documents concerning these territories, focusing on protected natural areas and tourism development. Additionally, the study proposes further measures that will foster economic progress in the studied region while respecting natural values. Among the main focuses of the research are measures such as public education about protected areas, improvement of infrastructure, collaboration among local communities, and the promotion of ecotourism.

Keywords: sustainable management, nature conservation, strategic measures, tourism

---

¹ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, 11000 Beograd, Srbija,
e-mail: stankovicandrijana77@gmail.com; nemanja.josifov@gef.bg.ac.rs

UVOD

Zaštita prirodnih celina kroz adekvatne mere za njihovo upravljanje i očuvanje jeste od suštinske važnosti kada se govori o uspostavljanju sistemskog razvoja održivog turizma, ali i kada se govori o održivoj upotrebi prirodnih resursa. Prirodne celine zaštićene merama koje se donose i sprovode u cilju njihove zaštite, u kontekstu turizma imaju potencijal da postanu ključni faktori razvoja, upravo zbog netaknute prirode i alternativnih vidova rekreacije. Potencijal razvoja turizma u opštini Surdulica u velikoj meri je izražen kroz upravljanje zaštićenim prirodnim područjima – predelima izuzetnih odlika, PIO „Vlasina“ i PIO „Vardenik – Čemernik“, koja predstavljaju bogatstvo prirodnih resursa i atrakcija za turiste. Dalji razvoj ovih područja zahteva upravljanje koje će se zasnivati na uravnoteženoj promociji turizma i zaštite prirode. Međutim, samo po sebi se nameće pitanje – kako obezbediti da turizam podržava očuvanje prirodnih vrednosti?

U skladu sa polaznim hipotezama ovog rada – da potencijal razvoja održivog turizma opštine Surdulica leži u upravljanju pomenutim zaštićenim celinama, kao i da planske mere regulišu zaštitu i aktivnosti u okviru ovih područja, ciljevi ovog rada jesu analiza ključnih aspekata turističke ponude, procena uticaja turističkih aktivnosti na prirodne ekosisteme, pregled planskih mera za upravljanje ovim područjima i predlaganje daljih mera za unapređenje održivog razvoja turizma. Metodom analize dostupnih i relevantnih planskih dokumenata koji oblikuju upravljanje zaštićenim prirodnim celinama, istražiće se način na koji su regulacije i mere usmerene ka održivom turizmu. U završnom delu rada fokus je usmeren ka ulozi lokalne zajednice u promovisanju održivog turizma kao poželjnog i prihvatljivog modela za zaštićene prirodne celine.

PODRUČJE ISTRAŽIVANJA I STRATEŠKO UPRAVLJANJE

PIO „Vlasina“ je uredbom Vlade 2018. godine („Službeni glasnik RS“, broj 25/18) na osnovu Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 36/09) proglašen za zaštićeno područje od izuzetnog (nacionalnog i međunarodnog) značaja 2018. godine. Status predela izuzetnih odlika dobija još 2006. godine. PIO „Vlasina“ ima ukupnu površinu od oko 13330 ha od čega je u javnoj, pretežno državnoj svojini oko 51%. Obuhvata teritoriju opštine Surdulica (KO Bitvrđa, KO Božica, KO Vlasina Okruglica, KO Vlasina Rid, KO Vlasina Stojkovićeve, KO Groznatovci, KO Drajinci i KO Klisura) na površini oko od 12849 ha ili 96,4% zaštićenog područja i teritoriju opštine Crna Trava (KO Crna Trava) na površini oko 481 ha ili svega 3,6% zaštićenog područja. Uredbom o proglašenju ustanovljeni su režimi zaštite: I stepena na 2 prostorne jedinice ukupne površine oko 10 ha (svega oko 0,1% zaštićenog područja), II stepena na 8 prostornih jedinica ukupne površine 4385 ha (32,9% zaštićenog područja) i III stepena ukupne površine oko 8935 ha (oko 67,0%) na ostalom delu zaštićenog područja (Усклађени просторни план општине Сурдулица, 2022). Za upravljača PIO „Vlasina“ određena je Turistička organizacija opštine Surdulica, koja je pre donošenja uredbe Vlade 2018. godine, opštinskom odlukom krajem u 2016. godine zamenila dotadašnjeg i prvog upravljača, Direkciju za građevinsko zemljište i puteve.

Prirodna celina „Vardenik-Strešer“ dobila je status predela izuzetnih odlika 6. marta 2023 godine, nakon pokrenutog postupka zaštite prirodnog područja III kategorije, na osnovu člana 42. stav 8. Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 36/09, 88/10, 91/10 – ispravka i 14/16). PIO „Vardenik – Strešer“ nalazi se u jugoistočnoj Srbiji u okviru područja Vlasine i Krajišta, najvećim delom obuhvatajući planinu Vardenik sa najvišim vrhom Veliki Strešer (1876 m). PIO „Vardenik – Strešer“ ima ukupnu površinu od 11454,92 ha i pripada teritoriji opštine Surdulica. Prema strukturi površina katastarskih opština (Masurica, Novo Selo, Donje Romanovce, Gornje Romanovce, Đurkovicica, Vučedelce, Bitvrđa, Topli Do,

Vlasina Okruglica i Topli Dol) po vlasništvu, površine u zaštićenom području su u državnoj (62,42%) i privatnoj (37,58%) svojini. Na području PIO „Vardenik – Strešer“ utvrđeni su režimi zaštite II i III stepena.

Kako je prirodna celina „Vardenik-Strešer“ dobila status predela izuzetnih odlika par meseci pre pisanja ovog rada, nema dostupnih relevantnih dokumenata koji se odnose na upravljanje konkretnim područjem, već je konsultovana dokumentacija koja je do sada tretirala oblast zaštite prirode i razvoja turizma, Vlasinu i ujedno ovu celinu koja se naslanja na zaštićenu visoravan i koje čine deo ekološko značajnog područja „Vlasina i koje obuhvata područje međunarodne ekološke mreže Emerald -područje PIO „Vardenik – Strešer“ je deo ekološki značajnog područja Republike Srbije koje je prema Uredbi o ekološkoj mreži („Službeni glasnik RS“, broj 102/10) identifikovano pod rednim br. 88 – „Vlasina“ i koje obuhvata prostornu celinu na kojoj se nalazi područje međunarodne ekološke mreže Emerald (Vlasina RS000018), međunarodno značajno područje za biljke (IPA – Vlasinska visoravan), međunarodno i nacionalno značajno područje za ptice (Vlasina RS037IBA) i odabrano područje za dnevne leptire (PBA – Besna Kobila 38) (Obaveštenje o pokretanju postupka zaštite predela izuzetnih odlika „Vardenik-Strešer“ 2022).

STRATEŠKA OPREDELJENJA RAZVOJA I PLANIRANI VIDOVI TURIZMA

Turizam i rekreacija kao ključne aktivnosti koje treba uskladiti sa zaštitom predela čine temelj razvoja održivog turizma i ekonomskog prosperiteta ovih područja. Održiv razvoj turizma je označen kao osnovni pravac upravljanja predelima izuzetnih odlika (Usklađeni prostorni plan opštine Surdulica, 2022). U ovom kontekstu, turizam i rekreacija dobijaju značajne uloge u zaštiti i prezentaciji oblasti, istovremeno pružajući doprinos ekonomskom rastu. Cilj je usaglasiti potrebe turizma i rekreacije sa očuvanjem prirodnih i kulturnih resursa. Ovo će biti ostvareno kroz ravnotežu između raznovrsnih privrednih aktivnosti.

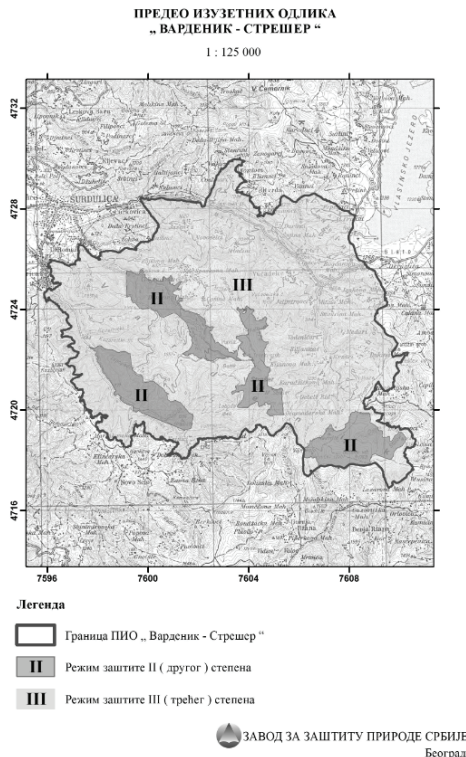
Očuvanje autentičnosti i lokalnog identiteta područja Vlasine i Vardenik-Strešera biće centralno u revitalizaciji ruralnih naselja. Tradicionalne aktivnosti i običaji planinske kulture biće istaknuti kroz razvoj turističke ponude. Stvaranje diversifikovane turističke infrastrukture obuhvataće zimske i letnje aktivnosti, smeštajne kapacitete, sportske i rekreativne sadržaje. Pristup prirodnim i kulturnim specifičnostima ovih oblasti biće omogućen putem raznovrsnih itinerera (Prostorni plan područja posebne namene predela izuzetnih odlika Vlasina, 2022).

Razvoj turizma u području Vlasine i područja Vardenik-Strešer fokusira se na implementaciju planiranih turističkih aktivnosti. U širem okruženju PIO i u zoni III stepena zaštite, kao i u III zoni sanitarne zaštite jezera i II zoni sanitarne zaštite jezera (nakon izgradnje kanalizacije), biće realizovani različiti oblici turizma - odmorišni, sportsko-rekreativni, zdravstveno-rekreativni, turizam posebnih interesa, ruralni turizam i druge aktivnosti. Turističke namene u zonama II i III stepena zaštite PIO ograničene su na rekreaciju. Nije dozvoljena izgradnja infrastrukture niti alpskih skijališta.

U zonama I stepena zaštite PIO, namene su ograničene na istraživanja, edukaciju i strogo kontrolisanu turističku prezentaciju. U II zoni sanitarne zaštite jezera planirana je sanacija postojećih sadržaja uz mogućnost izgradnje otvorenih sportskih terena i rekreativnih staza. Većina postojećih oblika turizma se koncentriše u centrima oko jezera - Vlasina Rid, Vlasina Okruglica i Vlasina Stojkovićevo. Van ovih zona, postoji potencijal za razvoj ruralnog turizma. U okviru izletničkog i tranzitnog turizma, planirano je obogaćivanje itinerera unutar područja Vlasine i prema okolnim destinacijama. (Prostorni plan područja posebne namene predela izuzetnih odlika „Vlasina“)

Razvoj turizma u opštini Surdulica kroz mere za upravljanje zaštićenim prirodnim celinama

Kroz iskorišćenje svih potencijala za dalji razvoj turizma i uspostavljanje održivog razvoja istog, cilj je da se postigne harmonija između turizma i očuvanja prirodnih vrednosti. Uključivanje lokalnih zajednica, partnerstva i održivi razvoj doprineće stvaranju održivih modela koji će koristiti i prirodi i lokalnom ekonomskom razvoju.

Karta br. 1. Predeo izuzetnih odlika „Vardenik-Strešer“.

Izvor: Obaveštenje o postupku pokretanja zaštite predela izuzetnih odlika „Vardenik-Strešer“ 2022

PLANSKE MERE ZA ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Održivo orijentisani planski dokumenti koji tretiraju problematiku razvoja zaštićenih područja i razvoj turizma su preduslov pravilnog upravljanja. Planska dokumentacija, mehanizmi i mere su od vitalnog značaja za usmeravanje aktivnosti turističkog sektora ka harmoničnoj simbiozi sa prirodom. Ključni dostupni i relevantni dokumenti koji se odnose na pomenute teritorije i šire područje, a koji su analizirani za potrebe ovog rada jesu svakako Usklađeni prostorni plan opštine Surdulica, Prostorni plan područja posebne namene Vlasina, Plan razvoja opštine Surdulica, kao i Strategija održivog razvoja opštine Surdulica. Ovi strateški dokumenti imaju veoma važnu ulogu u očuvanju i razvoju zaštićenih područja.

Prema merama propisanim Prostornim planom područja posebne namene Vlasina 2022, u okviru centralne turističke zone oko Vlasinskog jezera planirani su turistički sadržaji koji se organizuju u dva primarna i jednom sekundarnom turističkom centru. Pimarni turistički centri Vlasina Rid i Vlasina Okruglica obuhvataju javne službe i turistički smeštaj, kao i

sportsko-rekreativne sadržaji na vodi jezera i na kopnu, uključujući i skijalište Čemerik i golf teren. Sekundarni turistički centar Vlasina Stojkovičeva, smešten na državnom putu, nudi manje centralne sadržaje javnih službi i servisa.

Poseban fokus je na intenzivnom kontaktu posetilaca sa Vlasinskim jezerom duž zapadne obale uz turistički centar Vlasina Rid, uključujući marinu i poligon sportova na vodi. Ekstenzivan kontakt je predviđen duž severne obale uz TC Vlasina Rid i istočne obale uz TC Vlasina Stojkovičeva. Na jezeru je dozvoljena upotreba plovila samo sa električnim pogonom i bez motora. Osim toga, planirane su i brojne trase biciklističkih puteva koji povezuju različite delove centralne turističke zone. Euro Velo Bike Route 11 omogućava biciklistima da istraže područje iz više pravaca, stvarajući mrežu puteva koja spaja različite destinacije unutar zone. Takođe, granični turistički put koji prolazi kroz planine nudi prelepe panoramske poglede i kontakt sa netaknutom prirodom. Ski staza Čemerik doprinosi raznovrsnosti turističke ponude tokom zimskih meseci. Osim rekreacionog skijanja i snowboardinga, ovde se planiraju i nordijske staze, pružajući mogućnosti za različite vrste zimskih aktivnosti.

Posebna pažnja je posvećena očuvanju Vlasinskog jezera i okolnog ekosistema. Turističko korišćenje jezera je organizovano na način koji minimalno utiče na prirodni ekosistem. Plovila sa električnim pogonom su dozvoljena na jezeru, što pomaže u očuvanju čiste vode i životne sredine. Sve ove mere i planovi imaju za cilj da unaprede turističku ponudu centralne turističke zone oko Vlasinskog jezera, pružajući posetiocima raznovrsne mogućnosti za rekreaciju, odmor i istraživanje prirodnih lepota ovog područja. Održivo upravljanje i očuvanje ekosistema su ključni aspekti ovih planova kako bi se osiguralo da generacije koje dolaze mogu uživati u ovim prirodnim bogatstvima.

U okviru Plana razvoja opštine Surdulica² kao jedan od prioritarnih ciljeva navedeno je **stvaranje uslova za održiv razvoj turizma** u opštini Surdulica – definisan cilj je da se do kraja 2023. godine unapredi lokalna turistična ponuda i unaprede uslovi za razvoj turizma, kroz sledeće mere:

- *Izrada prostorno - planske dokumentacije namenjene razvoju ruralnog turizma* - kao preduslova za rekonstrukciju postojeće i izgradnju nove komunalne infrastrukture i komunalnih objekata u cilju razvoja turizma;
- *Rekonstrukcija postojeće i izgradnja nove infrastrukture* namenjene razvoju ruralnog turizma - potrebno je da se sprovedu aktivnosti koje su usmerene na izradu neophodne projektno tehničke dokumentacije namenjene komunalnom i infrastrukturnom opremanju turističkih lokaliteta što podrazumeva: izgradnju biciklističkih staza, uređenje odmorišta i izletišta, obezbeđivanje dodatnih info pultova za informacije i prihvata turista, rekonstrukcija i adaptacija napuštenih objekata u okviru seoskih sredina u svrhu turizma, projektovanje i izgradnja gondole na potezu Surdulica – Vlasinsko jezero, skijaške staze sa pratećom infrastrukturom na Vlasini, izgradnja tematskog etno - parka „Zone grad“ na Vlasini;
- *Finansijski podsticaji za razvoj ruralnog turizma* - potrebno je da se sprovedu aktivnosti koje su usmerene na direktnu finansijsku i nefinansijsku podršku sektoru turizma subvencionisanjem kamate na investicione kredite, kroz direktna davanja za nabavku opreme, izgradnju objekata, rekonstrukciju objekata, nabavku nameštaja i opreme za smeštajne objekte, za izgradnju i opremanje objekata za razvoj lovnog i ribolovnog turizma, itd.;
- *Stručne i tematske edukacije za lokalne pružaoce usluga u sektoru turizma* -

² Plan razvoja opštine Surdulica 2023-2033 je deo EU Change 6 projekta koji finansira Evropska unija i u okviru koga su navedeni prioritarni ciljevi i mere sa predlogom budžeta za svaku krucijalnu oblast razvoja.

potrebno je da se sprovedu aktivnosti koje su usmerene na pripremu, organizaciju i sprovođenje obuka, seminara i savetovanja sa lokalnim pružaocima usluga u seoskom / ruralnom turizmu, ali i za zaposlene u turizmu u cilju podizanja kapaciteta, sticanja novih znanja, upoznavanja sa najboljim primerima prakse iz regiona po pitanju turizma;

- *Informisanje i edukacija turista i posetilaca o značaju očuvanja životne sredine* - potrebno je da se sprovedu redovne aktivnosti koje su usmerene na informisanje i edukaciju većih grupa turista o procedurama i pravilima ponašanja u PIO Vlasina o zaštiti životne sredine;
- *Marketing i promocija opštinskih turističkih potencijala* - kroz sprovođenje ove mere potrebno je da se sprovedu aktivnosti koje su usmerene na marketing i promociju turističkih lokaliteta / turističkih potencijala opštine Surdulica – PIO Vlasina, Strešer, Čemernik, istorijski i spomenici kulture, manastiri, crkve, kulturno istorijski spomenici, prirodne lepote (izletišta), lovni i ribolovni lokaliteti, itd. Sa tim u vezi potrebno je osmisliti i pripremiti promotivne filmove, promotivne brošure, internet portale, promotivne aktivnosti na društvenim mrežama, itd.).

Neke od dodatnih mera i predloga na kojima bi trebalo raditi kada je u pitanju promocija i razvoj održivog turizma jeste omogućavanje i obeležavanje ekoturističkih staza, rad u polju agroturizma i lokalne gastronomije, održavanje različitih vrsta eko-radionica, zatim što veće uključivanje lokalne zajednice u aktivnosti koje će doprineti razvoju turizma. U oblasti edukacije posetioca i turista, inovativan pristup bi mogao biti rad na digitalnim aplikacijama i virtuelnoj stvarnosti - ove tehnologije mogu biti korisne za edukaciju posetilaca, omogućavajući im da istraže prirodu i oblasti zaštićene prirode na interaktivan način, uz minimalan fizički uticaj; izgradnja edukativnih centara koja može doprineti edukaciji posetilaca o očuvanju prirode i važnosti održivog razvoja.

ZAKLJUČAK

Potencijal razvoja održivog turizma u opštini Surdulica leži u adekvatnom upravljanju zaštićenim prirodnim celinama, gde se ističu PIO „Vlasina“, prirodno dobro od izuzetnog nacionalnog i međunarodnog značaja, kao i PIO „Vardenik-Strešer“, predeo izuzetnih odlika od lokalnog značaja. Pored usvajanja svih relevantnih definisanih mera na osnovu ključalnih ciljeva razvoja, uključivanje lokalne zajednice može biti ključno za postizanje održivog razvoja turizma i očuvanje prirode u zaštićenim područjima zbog toga što lokalno stanovništvo ima duboko ukorenjen interes za očuvanje svojih prirodnih resursa. Njihova aktivna uloga može osigurati dugoročnu podršku očuvanju, podsticati edukaciju i promovisati svest o važnosti ekološke ravnoteže.

Partnerstva između lokalnih vlasti, nevladinih organizacija (NVO) i poslovnog sektora igraju ključnu ulogu u ostvarivanju održivog turističkog razvoja. Kroz takve vrste saradnje, lokalne vlasti mogu implementirati edukativne programe, ekološke inicijative i kampanje za smanjenje negativnih uticaja turizma. Turizam može igrati ključnu ulogu u ekonomskom napretku lokalne zajednice. Povećan broj posetilaca dovodi do povećane potražnje za smeštajem, hranom, uslugama i suvenirima. Ovo stvara priliku za razvoj malih biznisa i otvaranje novih radnih mesta.

Kroz partnerstva, aktivno učešće lokalne zajednice i pametno vođen turizam, zaštićena područja „Vlasina“ i „Vardenik-Strešer“ mogu postati katalizatori održivog razvoja. Održivost turizma se ogleda ne samo u očuvanju prirode, već i u stvaranju pozitivnih društvenih i ekonomskih uticaja za lokalne stanovnike.

LITERATURA

Opština Surdulica (2022). Usklađeni prostorni plan opštine Surdulica, 2022. Preuzeto sa: www.surdulica.org

Ministarstvo zaštite životne sredine (2023). Obaveštenje o postupku pokretanja zaštite predela izuzetnih odlika „Vardenik-Strešer“ 2022. Preuzeto sa: www.ekologija.gov.rs

Opština Surdulica (2022). Plan razvoja opštine Surdulica 2023-2033. Preuzeto sa: www.surdulica.org

Opština Surdulica (2022). Prostorni plan područja posebne namene predela izuzetnih odlika „Vlasina“ (2021). Preuzeto sa: www.surdulica.org

Opština Surdulica (2022). Strategija održivog razvoja opštine Surdulica, 2013-2020. Preuzeto sa: www.surdulica.org